

УДК 161+78+808.5:781.1+316.7

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-29>

Марія КАЛАШНИК

доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри музичного мистецтва, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0002-6432-2776

Scopus-Author ID: 57218623176

Ганна ХІРІНА

кандидат історичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук, Національний фармацевтичний університет, вул. Григорія Сковороди, 53, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-1293-8189

Юрій НОВІКОВ

доцент, заслужений діяч мистецтв України, перший проректор, Дніпровська академія музики, вул. Ливарна, 10, м. Дніпро, Україна, 49000

ORCID: 0000-0003-0230-6380

Бібліографічний опис статті: Калашник, М., Хіріна, Г., Новіков, Ю. (2025). Логіка, музика та риторика як засіб формування особистості та її життєдіяльності в умовах сучасних соціально-культурних трансформацій. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 220–231, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-29>

ЛОГІКА, МУЗИКА ТА РИТОРИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Метою статті є аналіз використання логіки, риторики та музики, як засобів формування сучасної особистості, її компетенцій, навичок, поведінки у сучасному соціокультурному просторі, формуванні громадської думки, вплив на соціальні процеси у сучасному світі.

Методологія. Досягнення поставленої мети передбачає використання загальнонаукового, аналітичного, порівняльно-історичного методів для дослідження впливу науки логіки на формування особистості. Метод дискурсивного аналізу дав можливість дослідити риторику в контексті влади, ідеології, впливу на формування думки суспільства, феноменологічний метод – аналіз суб'єктивного досвіду людей у сприйнятті музики й риторичних текстів, аналіз соціальних мереж, дослідження впливу певних музичних та риторичних творів, які поширюються в медіа, на поведінку та реакції суспільства та окремих його членів. Метод контент-аналізу – аналіз текстів пісень, виступів, промов на наявність певних ідей, емоцій, ідеологій, обговорення в групі людей щодо певної музичної чи риторичної теми для аналізу колективної думки. Ці методологічні інструменти дали можливість зрозуміти та простежити механізм впливу логіки, риторики та музики на формування особистості у сучасну добу.

Наукова новизна полягає у виявленні нового механізму впливу логіки, музики та риторики на формування нових компетенцій особистості у сучасному суспільстві.

Висновки. В умовах сучасних соціально-культурних трансформацій складові «семі вільних мистецтв» – логіка, музика та риторика продовжують відігравати важливу роль у формуванні гармонійної, свідомої та креативної особистості ХХІ ст. Взаємодія цих наук сприяє формуванню у сучасної особистості критичного мислення, емоційного інтелекту, здатності до комунікації, соціальної адаптації та самовираження. Логіка навчає структуровано мислити та аналізувати, риторика – переконувати, аргументувати та впливати на суспільну думку, а музика – глибше пізнавати себе та світ через емоції, символи та культурні коди. У сучасному інформаційному суспільстві, де зростає значення міждисциплінарних підходів, саме синтез логіки, риторики та музики забезпечує ефективне формування життєвих компетенцій особистості та її активну участь у соціокультурних процесах.

Ключові слова: особистість, логіка, музика, риторика, інформаційне суспільство, креативність, музична риторика.

Mariya KALASHNYK

Doctor of Art History, Professor, Honored Worker of Arts of Ukraine, Professor of the Department of Musical Art, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29 Alchevskikh St, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0002-6432-2776

Scopus-Author ID: 57218623176

Ganna KHIRINA

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Fundamental and Social Sciences, National Pharmaceutical University, 53 Hryhoriy Skovorody St, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-1293-8189

Yurii NOVIKOV

Honored Art Worker of Ukraine, Associate Professor, First vice-rector, Dnipro Academy of Music, 10 Lyvarna St, Dnipro, Ukraine, 49000

ORCID: 0000-0003-0230-6380

To cite this article: Kalashnyk, M., Khirina, G., Novikov, Yu. (2025). Lohika, muzyka ta rytoryka yak zasib formuvannia osobystosti ta yii zhyttiediiialnosti v umovakh suchasnykh sotsialno-kulturnykh transformatsii [Logic, music and rhetoric as a means of shaping personality and its life activity in the context of contemporary socio-cultural transformations]. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 220–231, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-29>

LOGIC, MUSIC AND RHETORIC AS A MEANS OF SHAPING PERSONALITY AND ITS LIFE ACTIVITY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATIONS

The aim of the article is to analyze the use of logic, rhetoric, and music as tools for shaping the modern individual, their competencies, skills, and behavior within the contemporary socio-cultural space, the formation of public opinion, and their influence on social processes in today's world.

Methodology. Achieving the stated aim involves the use of general scientific, analytical, and comparative-historical methods to study the influence of the science of logic on personality development. The method of discourse analysis allowed the examination of rhetoric in the context of power, ideology, and its influence on the formation of public opinion. The phenomenological method was used to analyze the subjective experiences of individuals in perceiving music and rhetorical texts. The analysis of social networks included studying the influence of specific musical and rhetorical works, disseminated in media, on the behavior and responses of society and its individual members. Content analysis was used to examine the lyrics of songs, speeches, and addresses for the presence of particular ideas, emotions, ideologies, and to assess group discussions on certain musical or rhetorical topics to analyze collective opinion. These methodological tools made it possible to understand and trace the mechanism by which logic, rhetoric, and music influence personality development in the modern era.

Scientific novelty lies in identifying a new mechanism by which logic, music, and rhetoric contribute to the formation of new competencies in individuals within contemporary society.

Conclusions. In the context of contemporary socio-cultural transformations, the components of the “seven liberal arts” – logic, music, and rhetoric – continue to play a crucial role in shaping a harmonious, conscious, and creative personality of the 21st century. The interaction of these disciplines contributes to the development of critical thinking, emotional intelligence, communication skills, social adaptability, and self-expression in the modern individual. Logic teaches structured thinking and analysis; rhetoric fosters the ability to persuade, argue, and influence public opinion; and music enables deeper self-understanding and perception of the world through emotions, symbols, and cultural codes. In today's information society, where interdisciplinary approaches are increasingly important, the synthesis of logic, rhetoric, and music ensures the effective formation of life competencies and encourages active participation in socio-cultural processes.

Key words: personality, logic, music, rhetoric, information society, creativity, musical rhetoric.

Актуальність проблеми. Сучасний світ знаходиться в стані глибоких трансформаційних процесів, які торкаються не тільки зовнішніх умов буття людства, але й їх світогляду, системи цінностей, навичок та компетенцій, якими

потрібен володіти кожен член суспільства, щоб бути йому корисним та знайти своє відповідне місце у системі соціокультурних взаємин. Особливо гостро постає проблема особистості, роль та місце у суспільстві якої набуває нових сенсів

в умовах цифровізації, широкого використання інформаційних технологій у всіх сферах діяльності, в тому числі й у мистецтві, культурної мобільності, різноманітних складних способів культурної взаємодії. Світ змінюється, що впливає на всі сфери життя людського суспільства, зокрема на сферу освіти, культури, мистецтва. А це в свою чергу вимагає формування нових якостей у сучасної людини – таких як, гнучкість, креативність, критичне мислення, швидкість у прийнятті рішень та оволодінні новими навичками та компетенціями, яких вимагають нові умови існування людства. Виникає питання про засоби формування цих якостей у сучасної особистості – людини ХХІ ст. Цікавим є те, що універсальними засобами формування та розвитку особистості, ще з часів Античності та Середньовіччя є логіка, музика та риторика. Логіка формує у особистості критичне мислення, аналітичні здібності, без чого неможлива діяльність в сучасному інформаційному суспільстві, яка фактично перетворюється на творчу або містить певний творчо-естетичний компонент. Музика впливає на емоційну сферу, розвиває уяву, емпатію, естетичний смак. А риторика дає основи грамотного мовлення, комунікації, переконання – необхідних навичок у будь-якій сфері творчої діяльності. Поєднання логіки, музики та риторики сприяє формуванню особистості, що є пріоритетом освіти у всьому світі у ХХІ ст. Логіка, музика та риторика, які з'явилися, як складові системи «семі вільних мистецтв» у Давній Греції та набули нового змісту у Середньовіччі, сьогодні набувають нового сенсу в процесі формування інтелектуальної, креативної, дієвої, технічно грамотної, високо моральної творчої особистості, здатної адаптуватися до нових умов і творити нову реальність.

Отже, тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки поєднує гуманітарну глибину, освітню практику та культурну місію у формуванні нового покоління – творчих, вільних, мислячих людей.

Мета статті полягає у дослідженні особливості застосування логіки, музики та риторики в процесі формування творчої особистості, її компетенцій, навичок поведінки у соціумі в сучасних умовах, впливу музики та риторики на соціальні процеси у сучасному світі, визначення ролі риторики та музики у формуванні

громадської думки та політичного життя, соціальних трансформацій, мобілізуючої ролі та індикаторів культурних вподобань та настроїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що дослідження теми ролі логіки, музики та риторики у формуванні особистості в умовах сучасних процесів трансформації світового суспільства є предметом дослідження таких наук як філософія, культурологія, мистецтвознавство, педагогіка та психологія і розглядалася з різних точок зору багатьма науковцями. Три компоненти тріади логіка – музика – риторика досліджуються як окремо, так й в зв'язку між собою.

Аналіз взаємозв'язку логіки та риторики як методологічних засобів формування критичного мислення міститься в роботі Н. А. Колотілової (Колотілова, 2019, с. 69–72), роль логіки в соціально-політичному житті суспільства розглядається Т. І. Бондар (Бондар, 2011, с. 3–7), зв'язку логіки та музики присвячене дослідження Н. М. Беліченко (Беліченко, 2017, с. 101–107), І. Б. Пяковського (Пяковський, 2009, с. 21–25).

Роль музики у формуванні сучасної особистості розглядається в працях О. Й. Злотника (Злотник, 2019), Ю. А. Картави (Картава, 2015, с. 274–281), Лі Хуйфан (Лі Хуйфан, 2020, с. 151–156), Б. М. Мазур (Мазур, 2020, с. 34–37), Я. Г. Соловей (Соловей, 2015, с. 121–125).

Проблема використання риторики для формування та розвитку сучасної особистості, фахівців різних галузей знайшла своє відображення в наукових дослідженнях Д. В. Будянського, М. Г. Друшляк, О. В. Семеніхіної, І. І. Харченко, В. О. Горбачук, О. С. Чашечникової (Будянський, Друшляк, Семеніхіна, Харченко, Горбачук, Чашечникова, 2021, с. 82–96), Н. Дуднік (Дуднік, 2023, с. 47–53), О. Б. Залюбівської (Залюбівська, 2010, с. 126–132), Л. О. Касьяненко (Касьяненко, 2024, с. 84–92), Т. Я. Конівіцької (Конівіцька, 2019, с. 383–385), О. Корчової (Корчова, 2015, с. 196–206), А. В. Усатого (Усатий, 2016, с. 217–229).

Однак, незважаючи на досить широкий спектр та кількість наукових досліджень, у вивченні проблеми ролі та значення логіки, музики та риторики у формуванні особистості

в умовах сучасних соціально-культурних трансформацій немає чітких визначень компетенцій, якими повинна володіти сучасна особистість, її нова роль у суспільстві та комунікативному просторі культури, не досліджений механізм ролі логіки, музики та риторики на формування цих компетенцій, їх роль у життєдіяльності сучасної людини та суспільства в цілому. Тому тема ролі логіки, музики та риторики у формуванні особистості та її життєдіяльності в умовах сучасних соціально-культурних трансформацій відкриває широкі можливості для дослідницької діяльності та філософсько-мистецтвознавчого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формування сучасної особистості відбувається в умовах складних трансформацій інформаційного суспільства. Соціокультурний простір сьогодення характеризується значним впливом інформаційних цифрових технологій, глобалізаційними процесами, новими засобами комунікації та швидким поширенням знань. Головним ресурсом розвитку суспільства стає інформація, яка має тенденцію до швидкого старіння, головною цінністю, як й в попередні часи є знання, що значно підвищує роль освіти, інноваційних технологій та науки у формуванні сучасної особистості. Активне застосування у всіх сферах буття суспільства, у тому числі таких як освіта, культура, мистецтво, цифрових технологій викликає необхідність формування у особистості певних специфічних компетенцій. Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства стала віртуалізація комунікацій між людьми та їх діяльності. Головними майданчиками для спілкування та взаємодії людей в цифрову добу стали соціальні мережі та месенджери, що корінним чином змінило характер та стиль комунікацій між людьми. Формування глобального інформаційного простору забезпечує швидкий та легкий доступ до інформації, що має як свої переваги, так і недоліки. Складною проблемою стала кібербезпека, інформаційна гігієна, розповсюдження фейкових новин, маніпуляції суспільною свідомістю за допомогою викривленої інформації. Все це потребує формування в сучасної людини критичного мислення, чіткої самоідентифікації, вміння розрізняти істину від вигадки, навичок перевірки інформації.

В умовах сучасних соціокультурних трансформацій змінилися якості особистості,

компетенції, якими вона повинна володіти, щоб відчувати себе комфортно, впевнено, відчувати свою користь для суспільства.

Особистість ХХІ ст. повинна бути відкритою до нових знань, готовою до змін та адаптації, мати позитивний підхід до життя, а також вміти знаходити баланс між роботою і особистим життям. Важливо також підтримувати здорові стосунки з оточуючими, займатися самоосвітою і мати чіткі цілі в житті. Усе це сприяє формуванню впевненості у собі та відчуття щастя, хоча за статистикою кількість людей, які вважають себе щасливими, з кожним роком зменшується. Сучасна людина прагне жити у злагоді з собою та світом та бути впевненою у власному майбутньому. Характеристиками людини ХХІ ст., на наш погляд, є емпатія, толерантність, дружелюбність, чесність, щедрість, стресостійкість, самоконтроль, лідерські якості, альтруїзм, самодисципліна, наполегливість, кмітливість, компетентність у власній професії, аналітичне критичне мислення, навички вирішення проблем, вміння працювати в команді, навички публічних виступів, використання адекватної лексики, уміння задавати питання, щоб отримати необхідну інформацію, використання відповідної інтонації та тембру голосу для передачі емоцій та підкреслення важливості інформації, уміння переконувати, активне слухання.

Всі ці якості та компетенції дуже добре можна сформувати трьома складовими давніх семі вільних мистецтв – логікою, музикою та риторикою. Музика, риторика і логіка у складі діалектики, зародившись у Стародавній Греції, як складові пайдеї (античної системи освіти та виховання громадянина полісу), трансформувалися з часом, перетворилися на науки та здобули новий зміст у сучасну добу та використовуються як ефективні засоби формування особистості в наш час.

Знання науки логіки в сучасну інформаційну добу на відміну від давніх часів не тільки допомагає правильно формулювати думки в пошуках істини або трактувати священні тексти, але й є основою багатьох наук, таких як математична та символічна логіка, інформатика, кібернетика, комп'ютерні науки, економіка, право. Логіка, яка є основою раціонального мислення, у сучасному світі відіграє важливу роль у формуванні здатності до критичного мислення та аналізу,

допомагає приймати обґрунтовані рішення, контролювати емоції та покращувати комунікацію. Логічний підхід до вирішення конфліктів дозволяє знаходити компроміси, а самоусвідомлення через аналіз власних дій веде до особистісного зростання. Наука логіка допомагає людині стати більш зрілою, раціональною і співчутливою. Особливо важливу роль займає логіка в сучасних інформаційних війнах.

Знання логіки допомагає сучасній людині вміло захистити себе від впливу маніпуляцій та пропаганди, виявляти логічні помилки, такі як підміна понять, хибні аналогії, аргументи до емоцій, з чим ми постійно стикаємося. Критичне мислення, яке формує логіка, дозволяє скептично оцінювати заяви політиків, журналістів та блогерів, які досить часто використовують демагогічні прийоми при досягненні не завжди благих цілей. У сучасних інформаційних конфліктах мас-медіа, політики, фахівці з реклами, автори контенту в соцмережах часто використовують вибіркове подання інформації, яку можуть навмисно спотворювати, замовчувати певну частину фактів, використовують емоційне забарвлення контенту, ігнорують альтернативну точку зору. В умовах дуже швидкого розповсюдження інформації, динамічної її зміни тільки логіка навчає аналізувати та верифікувати явища, розрізняти факти від їх інтерпретації, відстежувати послідовність та структуру аргументації, чітко визначати використання методики підтасовки фактів або селективного висвітлення інформації. Знання законів логіки, теорії доказу та аргументації надає вміння протидіяти фейкам та дезінформації, які є основою інформаційної війни, ідентифікувати некоректні джерела, відфільтровувати ПІСО та клікбейт, що постійно використовують ЗМІ. Логічне мислення формує в сучасної людини інформаційну гігієну, без якої життя людини в період трансформацій світу не може бути спокійним та зрівноваженим. Важливим завданням логіки є формування стійкої інформаційної свідомості.

Аргументована риторика, яка заснована на знанні логіки, допомагає в контрпропаганді, викриває маніпуляції суспільною свідомістю, забезпечує ефективну комунікацію в медіапросторі та допомагає боротися з дезінформацією. Можна навести декілька прикладів використання логіки в боротьбі з дезінформацією.

Коли у соцмережах поширюється інформація про ті чи інші дії ворога в найближчому майбутньому, треба спочатку перевірити джерела інформації, їх надійність, визначити, чи присутня там емоційна складова, яка може досить сильно впливати на психіку людей, визначити можливу наявність логічної помилки "Post hoc ergo propter hoc" (пер. з лат. «Після цього, отже, внаслідок цього»), сутність якої полягає в тому, що якщо одна подія відбулася після іншої, то вважається, що перша подія спричинила другу, хоча між ними може не бути причинно-наслідкового зв'язку. У результаті такого механізму використання знань логіки можна зробити висновок про те, що дана новина є фейковою.

Досить часто ворог використовує в інформаційній війні вибіркочий статистичний матеріал, спотворені дані соціологічних досліджень для створення ілюзії у свідомості людей. Для перевірки та спростування подібних тверджень треба провести логічний аналіз, ознайомитися з першоджерелами цієї інформації, пошукати альтернативне пояснення наданої інформації, перевірити на логічну помилку хибної кореляції. У наслідок такого застосування логіки можна зробити висновок про маніпулятивне використання статистики, що дозволяє ефективно протидіяти неправдивим твердженням.

Логіка нерозривно пов'язана з риторикою, а риторика з музикою. Слова та звуки завжди впливають на емоції, думки та поведінку, формуючи не тільки окрему особистість, але й суспільну свідомість. Музика й риторика в сучасну епоху стали ефективними засобами комунікації, вони мають здатність об'єднувати спільноти, транслювати культурні цінності та сприяти соціальним змінам, формувати колективну ідентичність, стимулювати солідарність та мобілізують людей до дії.

Музика завжди сильно впливала на особистість та відіграла важливу роль у формуванні психічного, емоційного та духовного стану людини. В умовах сучасних соціокультурних трансформацій у світі, коли людина відчуває на собі складність, а іноді й трагічність цих процесів, відбувається активний пошук дієвих засобів підтримки психологічного здоров'я людини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, зокрема під час бойових дій, втрати власного дому, близьких, звичних умов життя. Війни, які постійно точаться на планеті,

не сприяють ментальному здоров'ю людей. Тому музика сьогодні стає дієвим засобом психологічного розвантаження, досягнення стану катарсису, стимулом для активних дій, допомагає людині зосередитися на певній справі та надихнутися новими ідеями.

Музика здатна викликати увесь спектр емоцій, регулювати настрій, впливати на поведінку та навіть сприяти психічному і фізичному благополуччю особистості, тому активно використовується як емоційний чинник виховання сучасної особистості, формування в неї певних якостей.

Звуки, мелодії, ритми стимулюють певні ділянки головного мозку, що призводить до різних емоційних реакцій людини, таких як радість, смуток, спокій або збудження. Швидка музика з активним темпом зазвичай викликає енергію та позитивні емоції (радість, збудження), повільна музика сприяє заспокоєнню або викликає смуток та меланхолію. Мажорні тональності асоціюються з більш позитивними емоціями, тоді як мінорні – з меланхолійними або трагічними. Гучна музика часто сприяє збудженню та енергії, а тиха – спокою та розслабленню.

Музика, як чинник впливу на особистість, має ефект катарсису, який полягає у здатності музичних творів викликати емоційне очищення, звільнення від накопичених негативних переживань через їх вираження або переживання під час прослуховування чи виконання музики. Музика допомагає слухачу або виконавцю вивільнити напружені емоції, такі як гнів, смуток чи тривога, створюючи відчуття полегшення. Цей ефект схожий на те, як людина відчувається після глибокого плачу або вираження пригнічених почуттів. В умовах сучасних болючих трансформацій, коли людина іноді відчуває відчуженість від самої себе, від суспільства, від результатів своєї праці, ефект музичного катарсису є важливим чинником допомоги людині зберегти своє ментальне здоров'я.

Прослуховування або виконання музики, яка відповідає внутрішньому емоційному стану, дозволяє краще усвідомити та виразити свої почуття. Наприклад, трагічна музика може допомогти краще пережити і змиритися зі смутком або втратами. Сьогодні в багатьох країнах, зокрема і в Україні, ефект музичного

катарсису часто використовують у музикотерапії. Музика допомагає пацієнтам виплеснути важкі або пригнічені емоції в безпечному середовищі, полегшити емоційне навантаження, стимулювати процес одужання. Цю методику сьогодні активно використовують при реабілітації людей, що постраждали від бойових дій. Можна навести декілька прикладів конкретних музичних творів, які викликають катарсис. До таких творів відноситься меса Вольфганга Амадеуса Моцарта «Реквієм (KV 626), ре мінор» (“Requiem”) (1791 р.), яка відома своєю трагічною та одночасно піднесеною атмосферою, що сприяє глибоким емоційним переживанням, створює відчуття очищення через драматичне і духовне вираження тем життя і смерті. «Симфонія № 9 ор. 125, ре мінор» (1824 р.) Людвіга ван Бетховена містить знамениту «Оду до радості» (“Ode an die Freude”), написану на слова Фрідріха Шіллера, яка викликає почуття тріумфу і братерства. Цей твір часто приводить до відчуття емоційної кульмінації, коли музика виходить на новий рівень емоційної піднесеності. «Адажіо для струнних» (“Adagio for Strings”) (1936 р.) Семюела Барбера – дуже трагічний музичний твір, який викликає глибокі емоції смутку, що може призвести до катарсичного вивільнення. Цей твір часто використовується на трагічних подіях і поминальних церемоніях. «Богемна рапсодія» (“Bohemian Rhapsody”) (1975 р.) британського рок-гурту “Queen”, написана Фредді Мерк'юрі, попри те, що це сучасна рок-пісня, завдяки зміні настроїв і динаміки може викликати у слухачів сильні емоційні переживання і відчуття катарсису.

Сучасна особистість, яка існує в умовах інформаційних технологій, зокрема музичних, часто сприймає музику як «саундтрек» свого життя, що супроводжує її в різних подіях та допомагає відчути більше сенсу та емоційного забарвлення до різних моментів життя та діяльності. Люди, особливо представники молодого покоління, навіть створюють свої плейлисти, щоб краще впоратися з різними емоційними станами або щоб супроводжувати певні особисті події. Наприклад, улюблена пісня може стати нагадуванням про часи дружби, подорожей, навчання, а через роки викликати ностальгію та певну емоційну реакцію. Музика супроводжує людину під час роботи, занять

спортом, їзди на автомобілі, допомагає впорядкувати думки та емоції. Люди по-різному реагують на музику, залежно від їхнього культурного бекграунду, особистих уподобань і навіть поточного емоційного стану. Те, що для однієї людини може бути джерелом радості, для іншої може бути нейтральним або навіть викликати негативні емоції.

Музика є дієвим чинником впливу на особистість з метою формування у неї різних почуттів та емоцій. Для релаксації та заспокоєння використовується спокійна музика, наприклад, звуки природи або інструментальні композиції, які сприяють розслабленню та відчуттю внутрішньої гармонії. Для підвищення енергії та мотивації використовується музика з високим темпом і сильним ритмом (наприклад, рок, поп, електронна музика), що стимулює активність та допомагає зосередитися на виконанні завдань, підвищуючи рівень мотивації. Для введення людини в стан страху та тривоги деякі музичні твори, зокрема в жанрах хорору або трилеру, навмисно використовують дисонанс і нестандартні звуки для того, щоб викликати почуття напруження або тривоги. Наприклад, під час занять спортом сучасні спортсмени тренуються під енергійні треки, що підсилюють активність під час фізичних вправ, інтенсивні ритми, особливо з жанрів електронної музики, хіп-хопу, рок-музики, допомагають спортсменам налаштуватися на фізичне навантаження. Вибір музики під час виходу на ринг або поле, що грає перед поєдинком, може підкреслювати не тільки настрій бійця або команди, задавати тон поєдинку, а й мати потужну підтримку з боку власного народу та виражати національну ідентичність спортсмена. Наприклад, відомий український боксер Олександр Усик виходив на ринг під такі композиції українських музикантів – «Козаки» у виконанні гурту «Тінь Сонця», «Терпи, козак» у виконанні DREVO, «Браття» Василя Жадана, «Сам собі країна» Кузьми Скрябіна у виконанні Олександра Пономарьова, «Барабан» авторства та виконання Klavdia Petrivna та Артема Пивоварова (Блажко, 2024).

В умовах шаленого темпу життя сучасного суспільства, великого психоемоційного навантаження на особистість важливу роль відіграє музика для релаксації. Переважно це композиції для медитації або йоги, які створюють

заспокійливу атмосферу та допомагають знижувати рівень стресу. Найбільш популярними сьогодні у світі композиціями для релаксації та медитації вважаються твори Снатам Каур (Snam Kaur), виконавиці та поетеси із США, творчість якої є поєднанням киртану і релігійної музики Індії; MC Yogi, американського репера, у творчості якого поєднуються ритм та лірика; Маді Дас (Madi Das), творчість яких характеризується ф'юженом (злиттям музики киртану, хіп-хопу, дабстепу, року, джазу та кантрі); шотландської художниці та виконавиці Джулії Фаулс (Julie Fowles), пісні якої викликають у слухачів містичні, але одночасно й енергійні, динамічні відчуття танцю та руху; Нірінжан Каур (Nirinjan Kaur), музика якої викликає почуття легкості свідомості та релаксації; Яй-Джагдеш (Jai-Jagdeesh), індійського художника та музиканта, автора енергійних та витончених мелодій; реггі-музиканта Тревора Холла (Trevor Hall), твори якого стали символом миру, любові та єдності; Тіни Малія (Tina Malia), композиції якої містять елементи фолку, дрім-попу, священних індійських, єврейських та сикхських пісень (Музика для медитації та релаксації на кожен день, 2017).

Музика є важливим засобом вираження соціального та політичного протесту, опозиційності, її можна назвати музикою протесту. Ідея музичних творів, які стали символами боротьби людей за свої права, не нова. Так, перші чотири ноти всесвітньо відомої Симфонії № 5 ("Symphony № 5") (1804–1808 pp.) Людвіга ван Бетховена часто трактуються музикознавцями як символ боротьби і подолання життєвих труднощів. Деякі частини твору Антоніо Вівальді «Пори року» ("The Four Seasons") (1723 p.) також інтерпретують як відображення боротьби між миром і насильством.

Протест проти війни, насильства, горя людей – важлива тема, яка знайшла своє відображення в багатьох музичних творах. Наприклад, ораторія Едварда Бенджаміна Бріттена «Військовий реквієм» ("War Requiem") (1962 p.) для сопрано, тенора і баритона солістів, камерного ансамблю, хору хлопчиків, змішаного хору, оркестру присвячена пам'яті всіх полеглих у Першій та Другій світових війнах. У творі поєднується поезія Вільфреда Овена, яка описує жахи війни, з традиційною католицькою месою, що створює дуже сильний

психологічний та емоційний вплив на слухача. Всесвітньо відомим протестом проти війни стала меса Карла Дженкінса «Озброєна людина: Меса миру» («The Armed Man: A Mass for Peace») (1996 р.) – мультикультурний сучасний твір, який поєднує католицьку месу з народною французькою піснею «L’homme armé» («Озброєна людина») доби Відродження та мусульманським призивом до віруючих. Завдяки нестандартним засобам і формам (імітація тупотіння солдатських черевиків, артилерійської канонади, грохоту бою, у поєднанні з військовим маршем та григоріанським хоралом) створюється значний емоційний вплив не тільки на безпосереднього слухача твору, але й на суспільство. Фінальною фразою меси стали бажані для всього людства слова «Краще мир, ніж війна!». Поєднання в цьому випадку слів та музики стали значним проявом суспільної думки щодо війни.

Історія боротьби українського народу за свою незалежність, право на власну державність та самоідентифікацію була відтворена в багатьох музичних творах українських композиторів, зокрема, опері М. В. Лисенка «Тарас Бульба» (1890 р.), оригінальному хоровому творі на слова «Заповіту» Т. Г. Шевченка (1868 р.), лейтмотивом яких є висока патріотична ідея. Ці твори М. В. Лисенка вважаються символами української культури, незламності духу нашого народу та активно використовуються для формування національної самоідентифікації українського народу в наш час.

Прикладом висвітлення подій сучасної історії України може служити хоровий цикл – кантата «Майдан 2014», написаний відомим українським композитором В. В. Сильвестровим під впливом та враженнями Майдану 2014 р., учасником якого був сам митець. Твір завершується колісковою, і це, на думку композитора, не є випадковим. «Вся ця подія – і Майдан, і взагалі всі воїни, – все ж таки спирається на сім’ю. Це робиться, щоби сім’ї було добре у світі. Це мати, батько і дитя. Цим завершується Майдан», – розповідав В. В. Сильвестров в інтерв’ю Радіо Культура 18 листопада 2021 року (Радкевич, 2021).

Гімни, як національні, так і революційні, об’єднують народи та формують національну ідентичність. Державний гімн є одним із головних символів держави, який у словах

та музиці розкриває її зміст, містить своєрідну програму та цілі діяльності нації, її національну ідею. Гімн держави можна вважати своєрідним кодом нації, її візитівкою. Державний гімн України – твір на слова Павла Чубинського та музику Михайла Вербицького «Ще не вмерла Україна», створений ще у 1862–1863 роках, став справжнім символом боротьби українського народу за свою свободу та незалежність, ознакою самоідентифікації українців, прикладом незламності нашого народу. Гімн «Ще не вмерла Україна» – сьогодні найбільш відомий український музичний твір у світі. Так, у серпні 2022 року був встановлений світовий рекорд «Наймасовіше одночасне виконання Гімну України у 50 країнах світу», метою якого було привернути увагу всього світу до війни в Україні та організація дієвої допомоги українцям для досягнення справедливого миру (Яворський, 2024).

Сучасна музика, зокрема популярні жанри, такі як хіп-хоп, поп та рок, має значний вплив на молодь. Тексти пісень допомагають молодим людям виражати емоції та формувати соціальні й культурні погляди. Музика впливає на стиль життя, мову та політичну активність молоді. Деякі пісні популяризують ідеї соціальних змін, обговорюють питання рівності та прав людини, сприяючи культурним трансформаціям. Таким чином, музика є не лише емоційним, але й потужним соціальним і політичним інструментом, який активно формує культуру та сприяє змінам у суспільстві.

З музикою тісно пов’язана риторика – наука про мовленнєвий вплив, яка вивчає закони мислення та мовлення, механізми створення усного й писемного тексту, охоплює різні аспекти комунікації, зокрема, аналіз, структурування та представлення інформації з метою переконання.

У риториці виділяють кілька основних прийомів, які використовуються для досягнення переконливості. Етос – створення довіри до оратора шляхом демонстрації його компетентності, чесності та моральності. Логос – використання логічних аргументів і доказів для підтримки тверджень. Пафос – апеляція до емоцій слухачів, спрямована на викликання співпереживання або інших емоційних реакцій. Ефективність цих прийомів залежить від контексту, аудиторії та мети комунікації.

Риторика відіграє ключову роль у формуванні громадської думки та розвитку політичних і соціальних рухів. Майстерне використання риторичних прийомів політиками та лідерами громадської думки може значно вплинути на суспільні настрої й поведінку. Наприклад, промови Мартіна Лютера Кінга-молодшого, Малкольма Х та інших лідерів громадянських прав у США стали потужними інструментами змін у суспільстві завдяки ефективному використанню риторики.

Маніпулятивна риторика використовує мовленнєві засоби для прихованого впливу на свідомість і поведінку людей. Це може містити нав'ювання, створення стереотипів та емоційні апеляції задля досягнення цілей маніпулятора. Наприклад, політичні режими часто формують образ ворога або обіцяють нереальні блага через популістські гасла.

Риторика як інструмент може як сприяти позитивним змінам, так і служити засобом маніпуляції. Розуміння її механізмів допомагає критично оцінювати інформацію та виявляти спроби впливу. Музика та риторика, обидва мистецтва впливу, часто переплітаються, створюючи потужний ефект на слухачів. Ще в добу бароко (XVI–XVIII століття) виникла концепція музичної риторики, яка розглядала музику як аналог ораторського мистецтва. Композитори доби бароко запропонували та втілили у своїх творах такі прийоми музичної риторики, як повторювання інтонації, що надає музичній композиції урочистості й переконливості (Й. С. Бах), арії, де кульмінація досягається в останніх тактах фрази, як риторичне підсилення емоцій (Г. Шютц, Г. Ф. Гендель), звернення до уявного або відсутнього адресата, часто музично підкреслюється змінною гармонією або зупинкою ритму (К. Монтеверді), поєднання несумісних музичних жестів для вираження емоційної кризи або конфлікту, несподівані гармонійні модуляції (Й. С. Бах), висхідний інтервал (секста або септима), що символізує вигук або сильне почуття (Й. С. Бах), сповільнення музичного руху перед важливим акордом, пауза або затримка (риторична пауза) (А. Вівальді). Ці прийоми музичної риторики і в наш час залишаються ефективними засобами вираження емоцій та переконань. Подібно до того, як оратори використовують слова, музика впливає на особистість через інтонації.

Поєднання музичних і риторичних елементів у публічних виступах може значно посилити їхній вплив. Наприклад, гіпнотичні ефекти досягаються через повтори фраз або мелодій, що закріплюють основну ідею. Ритм у мовленні або музиці може підвищити енергію виступу та залучити увагу слухачів. У музиці бароко інструментальні концерти часто були побудовані як діалог між солістом та оркестром, що імітувало риторичні суперечки й розмови, підкреслюючи емоційний вираз і драматургію.

Промова американського проповідника Мартіна Лютера Кінга «Я маю мрію» (“I Have a Dream”) 28 серпня 1963 р. є класичним прикладом використання риторичних прийомів, таких як повтори та апеляція до емоцій, що надихнули мільйони людей на боротьбу за громадянські права. Пісня «Уяви» (“Imagine”) (1971 р.) Джона Леннона й гурту “The Beatles” закликала до миру та єдності, використовуючи прості, але глибокі слова, що торкалися сердець слухачів по всьому світу. Боб Ділан і його пісні, зокрема «Подих вітру» (“Blowin’ in the Wind”) (1963 р.), стали гімнами руху за громадянські права у США, символом мрії американського народу про мир, свободу та щастя для кожної людини.

Поєднання слів і мелодії є потужним інструментом для передачі та популяризації ідей. Музика здатна донести емоційний заряд, а слова – конкретику та глибину думки. Разом вони створюють незабутній вплив, який може змінювати суспільні настрої та спонукати до дій.

Сучасна українська музика та риторика відіграють важливу роль у мобілізації суспільства на боротьбу, особливо в умовах війни. Наведемо декілька прикладів. Пісня Степана Чарнецького «Ой у лузі червона калина», написана ще в 1914 році, стала символом спротиву та національної єдності, її виконують як на передовій, так і в тилу. Сучасний твір Тараса Боровока – пісня «Байрактар», присвячена турецькому безпілотнику, який на початку війни допомагав на фронті українським бійцям, швидко набула популярності та підняла бойовий дух українців. Слогани Євромайдану стали важливими засобами боротьби за справедливість. Під час протестів 2013–2014 років використовувалися гасла, які об’єднували людей та підкреслювали спільні цінності, наприклад, «Україна – це Європа», «Разом – сила!»,

«МИ Є», «Слава Україні! – Героям слава!», «Слава нації! – Смерть ворогам!», «Ми переможемо!». Промови лідерів громадської думки, їх виступи, що акцентували на єдності, незалежності та боротьбі за свободу, сприяли консолідації суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення логіки у всі часи сприяє формуванню в особистості критичного мислення та вміння аналізувати дійсність, себе, суспільство. Особливо важливо це стало у XXI столітті, коли в світі сформувалося інформаційне суспільство. У сучасних реаліях, як ніколи, наука логіка перетворюється на потужний інструмент у боротьбі в інформаційній війні. Вона дозволяє розпізнавати фейки та маніпуляції, аналізувати аргументи та статистику, викривати пропаганду та конспірологію, вести ефективну комунікацію та дебати, захищати себе та суспільство від паніки та дезінформації, дотримуватися інформаційної гігієни, зберігати стійкість під час ІІСО. Слова

та звуки мають значний вплив на наше сприйняття й емоції. Вони здатні як надихати й мотивувати, так і викликати стрес. Усвідомлення цієї сили допомагає відповідальніше обирати слова й тон у спілкуванні, що сприяє взаєморозумінню та позитивному впливу. Це не лише покращує особисті стосунки, а й може впливати на суспільство загалом. Музика й риторика – потужні засоби позитивних змін. Музика знижує стрес, покращує настрій і навіть впливає на фізіологічні процеси. Риторика ж використовує логіку й емоції для переконання, формування громадської думки й мотивації до дій. У майбутньому, з розвитком технологій, музика й риторика ще глибше інтегруються в різні сфери життя. Вони можуть ефективніше впливати на емоції слухачів і слугувати інструментами освіти, комунікації та розвитку критичного мислення. Отже, усвідомлене й відповідальне використання сили слів і звуків є важливим кроком до особистих і суспільних змін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беліченко Н. М. Логіка поліфонічного мислення у перспективі музикознавчих студій. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2017. Вип. 2. С. 101–107.
2. Блажко Л. Скрябін, пісня про козаків та власні вірші. Найкращі композиції, які обирав Усик для виходу на ринг. 21.12.2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/stylar/skryabin-pisnya-kozakiv-ta-vlasni-virshi-1734799513.html>
3. Бондар Т. І. Логіка в соціально-політичному контексті. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2011. № 2. С. 3–7.
4. Будянський Д. В., Друшляк М. Г., Семеніхіна О. В., Харченко І. І., Горбачук В. О., Чашечникова О. С. Типологія електронних ресурсів у формуванні риторичної культури фахівця. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 1. С. 82–96.
5. Дудник Н. Теоретичні засади формування риторичної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. № 1. С. 47–53.
6. Залюбівська О. Б. Педагогічні засади формування риторичної культури особистості. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 6. С. 126–132.
7. Злотник О. Й. Комунікативний простір музичного мистецтва України кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019. 254 с.
8. Картава Ю. А. Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 3. С. 274–281.
9. Касьяненко Л. О. Феномен риторики в ораторському мистецтві та музичному виконавстві. *Південноукраїнські мистецькі студії*. 2024. № 1. С. 84–92.
10. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в дослідженнях аргументативної проблематики початку XXI ст. *Гілея : наук. вісн*. 2019. Вип. 142 (2). С. 69–72.
11. Конівіцька Т. Я. Риторичні аспекти діяльності психологів у надзвичайних ситуаціях. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності* : матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів (Львів, 28–29 берез. 2019 р.). Львів, 2019. С. 383–385.
12. Корчова О. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 6. С. 196–206.
13. Лі Хуйфан. Розвиток музикальності особистості як проблема науково-педагогічного знання. *Молодь і ринок*. 2020. № 5. С. 151–156.
14. Мазур Б. М. Сучасне мистецтво як інструмент формування свідомості суспільства. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 37. С. 34–37.

15. Музика для медитації та релаксації на кожен день. 01.12.2017. URL: <https://yogafest.com.ua/uk/muzika-dlya-meditaciyi-ta-relaksaciyi-na-kozhen-den/>
16. Пясковський І. Б. Логічне і художнє в музичному мистецтві. *Часопис Національної музичної академії імені П. І. Чайковського*. 2009. № 1 (2). С. 21–25.
17. Радкевич Н. Сильвестров про хорівий цикл «Майдан 2014»: «Це велика кантата, яка закінчується колисковою». 18.11.2021. URL: <https://suspilne.media/culture/182032-silvestrov-pro-horovij-cikl-majdan-2014-ce-velika-kantata-aka-zakincuetsa-koliskovou/>
18. Соловей Я. Г. Музика у духовному розвитку особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 1. С. 121–125.
19. Усатий А. В. Формування риторичної культури майбутнього вчителя-словесника. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ, 2016. С. 217–229.
20. Яворський О. День Державного гімну України: цікаві факти та яскраві виконання. 10.03.2024. URL: <https://shotam.info/den-derzhavnoho-himnu-ukrainy-tsikavi-fakty-ta-iaskravi-vykonannia/>

REFERENCES:

1. Belichenko, N. M. (2017). Lohika polifonichnoho myslennia u perspektyvi muzykoznavchychk studii [The logic of polyphonic thinking in the perspective of music studies]. *Mizhnarodnyi visnyk: kulturolohiia, filolohiia. muzykoznavstvo*. 2, 101–107 [in Ukrainian].
2. Blazhko, L. (2024). Skriabin, pisnia pro kozakiv ta vlasni virshi. Naikrashchi kompozytsii, yaki obyрав Usyk dlia vykhodu na rynh [Scriabin, a song about the Cossacks and his own poems. The best songs that Usyk chose to enter the ring]. <https://www.rbc.ua/rus/stylers/skryabin-pisnya-kozakiv-ta-vlasni-virshi-1734799513.html> [in Ukrainian].
3. Bondar, T. I. (2011). Lohika v sotsialno-politychnomu konteksti [Logic in the socio-political context]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 2, 3–7 [in Ukrainian].
4. Budianskyi, D. V., Drushliak, M. H., Semenikhina, O. V., Kharchenko, I. I., Horbachuk, V. O., & Chashechnykova, O. S. (2021). Typolohiia elektronnykh resursiv u formuvanni rytorychnoi kultury fakhivtsia [The typology of electronic resources in the formation of a specialist's rhetorical culture]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 1, 82–96 [in Ukrainian].
5. Dudnyk, N. (2023). Teoretychni zasady formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Theoretical principles of the formation of rhetorical competence of future teachers in the process of professional training]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 1, 47–53 [in Ukrainian].
6. Zaliubivska, O. B. (2010). Pedahohichni zasady formuvannia rytorychnoi kultury osobystosti [Pedagogical bases of the formation of rhetorical culture of the individual]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 6, 126–132 [in Ukrainian].
7. Zlotnyk, O. Y. (2019). Komunikatyvnyi prostir muzychnoho mystetstva Ukrainy kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia (Dys. kand. mystetstvovnavstva, Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv) [The Communicative Space of Musical Art of Ukraine in the Late Twentieth and Early Twenty-First Centuries: a PhD thesis in Art History]. Kyiv. 254 s. [in Ukrainian].
8. Kartava, Yu. A. (2015). Vykhovnyi vplyv muzychnoho mystetstva na formuvannia osobystosti dytyny [Educational influence of musical art on the formation of a child's personality]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3, 274–281 [in Ukrainian].
9. Kasianenko, L. O. (2024). Fenomen rytoryky v oratorskomu mystetstvi ta muzychnomu vykonavstvi [Phenomena of rhetoric in art of oration and musical performance]. *Pivdennoukrainski mystetski studii*, 1, 84–92 [in Ukrainian].
10. Kolotilova, N. A. (2019). Lohika i rytoryka v doslidzhenniakh arhumentatyvnoi problematyky pochatku KhKhI st. [Logic and rhetoric in the argumentative issues in the beginning of the XXI century]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 142 (2), 69–72 [in Ukrainian].
11. Konivitska, T. Ya. (2019). Rytorychni aspekty diialnosti psykholohiv u nadzvychainykh sytuatsiiakh [Rhetorical aspects of psychologists' activities in emergency situations]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku systemy bezpeky zhyttiediialnosti* : materialy KhIV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh, kursantiv ta studentiv (Lviv, 28–29 bereznia 2019). Lviv. 383–385 [in Ukrainian].
12. Korchova, O. (2015). Strukturno-zmistovi skladnyky rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery [The structural and semantic components of rhetorical competence of future specialists of socionomic sphere]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 6, 196–206 [in Ukrainian].
13. Li, Khuifan (2020). Rozvytok muzykalnosti osobystosti yak problema naukovo-pedahohichnoho znannia [The development of personality musicality as a problem of scientific and pedagogical knowledge]. *Molod i rynok*, 5, 151–156 [in Ukrainian].

14. Mazur, B. M. (2020). Suchasne mystetstvo yak instrument formuvannia svidomosti suspilstva [Contemporary art as a tool for shaping the consciousness of society]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats*, 37. Kyiv. 34–37 [in Ukrainian].
15. Muzyka dlia medytatsii ta relaksatsii na kozhen den. (2017). [Music for meditation and relaxation for every day]. <https://yogafest.com.ua/uk/muzika-dlya-meditaciyi-ta-relaksaciyi-na-kozh-den/> [in Ukrainian].
16. Piaskovskyi, I. B. (2009). Lohichne i khudozhnie v muzychnomu mystetstvi [The logical and the artistic in the art of music]. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii imeni P. I. Chaikovskoho*, 1, 21–25 [in Ukrainian].
17. Radkevych, N. (2021). Sylvestrov pro khorovyi tsykl “Maidan 2014”: “Tse velyka kantata, yaka zakinchietsia kolyskovoiiu” [Silvestrov on the choral cycle “Maidan 2014”: “This is a big cantata that ends with a lullaby”]. <https://suspilne.media/culture/182032-silvestrov-pro-horovij-cikl-majdan-2014-ce-velika-kantata-aka-zakincuet-sa-koliskovou/> [in Ukrainian].
18. Solovei, Ya. H. (2015). Muzyka u dukhovnomu rozvytku osobystosti [Music in the spiritual development of the individual]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia “Pedahohika ta psykholohiia”*, 1, 121–125 [in Ukrainian].
19. Usatyi, A. V. (2016). Formuvannia rytorychnoi kultury maibutnoho vchytelia-slovesnyka [Formation of the rhetorical culture of the future teacher of language]. O. A. Kucheruk (Red.). *Pedahohichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka: monohrafiia*. Kyiv. 217–229 [in Ukrainian].
20. Yavorskyi, O. (2024). Den Derzhavnoho himnu Ukrainy: tsikavi fakty ta yaskravi vykonannia [The National Anthem of Ukraine: interesting facts and colourful performances]. <https://shotam.info/den-derzhavnoho-himnu-ukrainy-tsikavi-fakty-ta-yaskravi-vykonannia/> [in Ukrainian].